

PRAECEPTOR GERMANIAE.

(Harmadik közlemény.)

Melanthon nemcsak az ú. n. artista vagyis philosophiai szakban volt egészségesebb, életteljes irány úttörője, hanem az egyetemi oktatás többi három, t. i. orvos és jogtudományi, valamint theologiai szakában is. Orvosi könyveket ugyan nem írt, de igenis elősegítette e tudománynak szabadabb fejlődését egyrészt természettudományi, főleg anthropologiai könyvei által, másrészt pedig annak hangsúlyozásával, hogy az orvostudomány (medicina) tudományos sikere s értéke a természettudományok s első sorban itt is az ember alapos ismeretétől függ.¹ Tehát tudományt és tapasztalatot a legbensőbb összefüggésbe hoz és ez alapon törvényes intézkedést sürget arra nézve, hogy csak államilag elismert szakképzettségű ember szolgálhassa e hivatást. „Ne quis exerceat medicinam sine auctoritate collegii doctorum medicinae“. Beszédeiben elszórva e tudományszak szempontjából igen sok éles megfigyelésről s nagy rokonszenvről tanuskodó megjegyzéseket találunk. Míg így az orvosi tudományt a régi babonás, kuruzsló tudatlanságból kiemelni igyekezett, a jogtudományt viszont a scholastica casuistikájától törekszik megszabadítani, az által, hogy idevágó műveiben s egyéb helyütt szétszórva közölt aphorismáiban azt a történeti államtudományok, valamint a dialektika ethika elvein akarja felépíteni.

Legkiválóbb érdemeket szerzett azonban e szakokkal szemben a theologia mezején. Maga, mint láttuk, nem volt eredetileg czéhbeli theologus. Igaz ugyan, hogy Wittembergbe jövetele

¹ «Jatriceae manus admovere nisi physicen didiceris est sine pennis volare». Corp. Ref. XIII. 197.

után alig pár hó múlva (1519) a philosophiai magister a theologiai baccalaureatust is megszerzi, ámde feljebb sohasem törekedett, doktorrá sohasem lett. Igen jellemző oka van ennek. „Minden címnek meg van a maga terhe — úgymond egy 1542-ben kelt levelében — magam érzem; azért sem bírhat reá, hogy ezen bármily megtisztelő címet elfogadjam, nem mintha kicsinyleném, de mert ez akadémiai fokot olyan dísznek tartom, a melyet kérni is, adni is csak a legnagyobb aggodalommal lehet“. S a „kis görög“, ki Luther szerint őt magát is „túlhaladta“ a theológiában s „annyit fog létesíteni, mint sok-sok Mártonok a Sátán és a scholastica theologia ellen“, kinek véleményére Luther többet adott „mint 4000 Eck doktoréra“: megmaradt mindvégig a Luther „magister Philippsen“-e. Ámde, hogy ezért kiváló theologus volt, mutatják nemcsak Luther szavai, hanem az ő saját művei is, melyeket e téren létesített s a melyekkel nevét örökre halhatatlanná tette.

Ide tartoznak mindenekelőtt nagyszámú commentárjai, melyeket úgy az ó-, mint az újszövetség iratai fölött irt. E commentárait még a római katolikus férfiak is igen nagyra becsülték. A római levél magyarázatát Erasmus „színarany“-nak nevezte s abból három példányt rendelt, hogy egyet Stadion Kristóf augsburgi püspöknek, egyet meg Sadolet kardinálisnak küldhessen. Pole Reginald biboros ugyancsak a legnagyobb elismeréssel szólt e műről. Arról is van tudomásunk, hogy egyik commentárját Luther az ő tudta nélkül, szinte lopva, a leghizelgőbb előszóval adta ki. A bibliának, Isten igéje ez eredeti forrásának az eredeti nyelveken, tehát igazi humanista elv szerint való tanulmányozásából nőttek ki Melanthon korszakos theologiai munkái, a melyek részben symbolikus jelentőségre emelkedtek, pl. az „Augustana Confessio“ s ennek „Apológiája“, a schmalkaldi czikkek és „De potestate et primatu papae“ című traktatusa; de különben is kiváló tekintélynek örvendtek s a jövő theologiai fejlődés alapját képezték, mint nevezetes „Loci communes“-ei és papavatási „Examen“-e. E könyvek jelentősége sokkal mélyebben él a köztudatban, semhogy ennek igazolásával bővebben kel-

lene foglalkoznom. Elég legyen azon kor hangulatának jellemzésére megemlítenem, hogy Erasmus az 1521-ben megjelent „Loci“-t, mint „tanok szépen felállított harczvonalát“ magasztalta „a phariseusi tyrannis ellenében“ s hogy Luther maga is „legyőzhetlen kis könyvnek“ nevezte azt s szeretett volna Melanthontól „mint kezdő tanulni“. Az ágostai hitvallást, Melanthon e legklasszikusabb művét, a melylyel egy csapásra első rangú tekintélylyé emelkedett a hit dolgában, Luther ugyan „lassújárásúnak“ (Leisetreterin) találta, de mégis repeső örömmel írja róla Cordatushoz: „Boldog vagyok, hogy ez órát megéltem, a melyben Krisztusról ily hitvallók által, ily nagy nyilvános gyülekezetben, ily, valóban fényes Confessióval tettünk bizonyosságot“. Érdekes e confessio történetére, de Melanthon classikus jellemének, nemes humanismusának jellemzésére is, a mely a források tanulmányozásában a lényegget szokta keresni és megragadni, a közönyös dolgokban a legszélsőbb concessiókra kész, de a nélkül, hogy a lényegből csak egy sziporkányit is feladna — Melanthonnak az ágostai birodalmi gyűlésről öcscséhez, Györgyhöz, a későbbi bretteni polgármesterhez írt levele. „Szinte azt kell hinnem, hogy szerencsétlen csillagzat alatt születtem, mert épen azt kell megélnem, a mi leginkább elszomorít. Inséget, nyomort, megvettetést szivesen elviselnék, ám a czivódás s versengés tönkretesz. Nekem kell a confessiót megfogalmaznom, a mely a császárnak s rendeknek lesz benyujtandó s már előre látom a sok szidalmat, háborút, pusztulást, csatákat. S ha csak rajtam állna, hogy e nagy bajt elhárítsam ! Istenem, te benned az én bizodalمام, segíts te engem, te ki érzelmeink szerint ítélsz meg minket. Az ügyet, kedves öcsém, nem szabad elhagynom, míglen csak élek ; ámde a béke miattam meg ne zavartassék ! Más theologusok akarták a hitvallást megírni, bárha csak Isten is így akarta volna ! Most ezek elégedetlenek az enyémmel és megszeretnék változtatni. Egyik itt zúgolódik, a másik meg amott. De én megőrzöm a saját irányomat : kerülök mindent, a mi még fokozná az elkeseredést. Isten a tanum, szándékom tiszta s jutalmam mégis csak a gyűlölet lesz“. Igaz, bőven kijutott később a része e gyűlöletből, úgy hogy egyik főoka, a mely

miatt egy halála előtt felírt czédulán a kimulást örvendetes dolognak mondotta, e reménysége volt, hogy „megszabadulsz a theologusok dühétől“, de őt irányától mi sem térítette el. Az „Apologián“ aranyfonálként húzódik keresztül a reformációnak megigazulási elve, ugyanez jut diadalra a „Loci“-ban, az „Examen“-ben, s a „Schmalkaldi czikkek“-ben s ennek egészen Melanthon egyéni tömjét képező pótszakaszában, ezen nagy világossággal és következetességgel megírt classikus békítő irányú cikkben, a mely a törést a hierarchiával, épen mert a pápa fenhatóságát csak emberi jogon volt hajlandó elismerni, tökéletessé tette, teljességre vezette. Kora polemikus irányzatából folyólag, de a történeti tudományok iránt táplált nagy előszeretete alapján is, szorgosan művelte az egyháztörténetet s itt is különösen behatóan tanulmányozta az egyházi atyákat és zsinatokat és pedig kettős okból. Egyrészt, hogy elhárítsa a reformációról az ujság vádját, kimutatva annak az őskatholikus felfogással való azonosságát, másrészt, hogy nyomon követve a fejlődést, kimutathassa, mikor s mikép csúsztak be az egyházba a különféle visszaélések és tévtanok. E mellett jelentékeny részt vesz a bibliafordításban, a melynél főleg az összefüggés, az egyes biblia theologiai fogalmak, a helynevek, érmekek stb. szabatos megállapításában fejt ki pótolhatlan munkát.¹

Az írásmagyarozatnál általában vezérlő elve, hogy minden theologus s a mennyei tudomány hű magyarozója, szükségyszerűleg kell, hogy először is grammatikus, aztán dialektikus s végül tanu legyen.² Az írásmagyarozat tehát történetjék kizárólag nyelvi alapon, az eredeti forrásokból; az Írásnak

¹ Maga így jellemzi a munkát: Pommer dr. (Bugenhagen), a grammata, ő magyarozta a szöveget, én vagyok a dialektikus s nézem, mikép függ össze a szöveg s abból keresztyénileg mi következtethető; Jónás a rhetor, ő képes a szöveg szavait fenségeseen s világosan kifejezni; dr. Luther Márton azonban minden mindenben. E csoda embernek s Isten választott fegyverének beszéde s írása sziven s velón áthat s élével, vigaszával behatol az emberek szívébe“. L. *Schäper* i. m. 98 l.

² V. ö. *Strobel*, Mel. s Verdiensten um die heil. Schrift. Nürnberg, 1773. „Omnis theologus, et fidelis interpres doctrinae coelestis necessario debet esse primum Grammaticus, deinde Dialecticus, denique testis“.

csak egyetlen — t. i. grammatikai értelme lehet. S ezzel Melanthon lerontotta a scholastikus theologusok egész hermeneutikáját, a mely a régi Augustinusféle négy értelemre (sensus literalis vagy grammaticus, allegoricus, moralis vagy tropologicus és anagogicus) támaszkodva, a Szentírást — a mennyiben esetleg használta — egyik vagy másik magyarázat segítségével a dogma érdekében elcsavarni képes volt. Az írásnak Melanthon helyes felfogása szerint csak egy értelme lehet s ezt a nyelvészeti magyarázat fogja egyedül napfényre hozni, természetesen mindazon ismeretek segítségével, a melyeket a philosophiai tárgyak (földrajzi, történelem, astronomia stb.) rendelkezésére bocsátanak. E nyelvészeti magyarázatot egészítse ki a szövegnek az összefüggés alapján való, tehát a szerző gondolatmenetét és strukturáját követő magyarázat és hassa át — a vallásos hit. A mint művészet nem lehetséges műérzék, úgy a vallástudomány, írásmagyarázat vallásos érzék nélkül. „Szellemi dolgok — úgymond — nem érthetők meg, csakis ha a szentlélek tanítja s mozgatja a szívet“. Súlyt fektet e mellett arra, hogy minden egyes bibliai író személyisége a lehető határig történetileg s pszichologiailag megállapíttassék, a mivel összefügg az egyes iratok nyelvi sajátosságainak kellő figyelembe vétele is. Kivánja egyúttal Palaestina geográfiai s culturállapotának ismeretét, s hogy ez irányban legalább valamit lendítsen, maga fogalmazott egy kis Palästina-leírást.

Mindez elveket s kifejtett munkát nem lehet eléggé dicséernünk. A mai írásmagyarázat szempontjából, igaz, Melanthon hermeneutikája egyoldalú és hézagos s túl vagyunk azon, hogy ma, az irodalomtörténeti tanulmányok korszakos megújódása után az írás grammatikai értelmének (a melyet a dialektikai s vallásos magyarázat Melanthonnál csak kiegészít) megállapításával megelégedhetnénk. A „Szentlelket“ a magyarázó subjectivitásánál fogva magyarázó elvnek el nem fogadhatjuk, mert az Luthert sem óvta meg vastag tévedésektől (Jakab levele: „Strohbrief“), bár másrészt valljuk, hogy az írás helyesen csakis „cum spiritu sancto“, vallásos lélekkel magyarázható; hanem igenis megkivánjuk a nyelvi magyarázat mellett a történeti módszer alkalmazását is, vagyis az egyes

íróknak és iratoknak összes korfeltételezettségük alapján való ismeretét. Melanthon ez elve, az exegetikai kritika akkori állapota miatt, még nem juthatott el, illetőleg azt nem fejezhette ki oly határozott vonásokkal, mint ezt a grammatikai elvnel, igaz humanista alapon, cselekedte. Ámde az elmondottak meggyőznek arról, hogy az ő lelkében élt már ezen még csak a XVIII. század vége felé teljesen tudatra emelt történeti elv sejtelme, s igaztalanok lennénk, ha ez elv csiráit már az ő törekvéseiben megállapítani hajlandók nem volnánk.

A helyes elvek alapján magyarázott Isten-ige és itt is főleg „a szentírás céljának“, a római levél tanának összefoglalása képezi másrészt Melanthon szerint a „keresztyén tudomány summáját“. E summát adja ő hires „Loci“-jában, a melyben tehát a bibliatheologia, mint az írásmagyarázat tartalmi összefoglalása, teljesen összeesik a keresztyén dogmatika alapelemeivel, mely dogma alapelve a hitből való megigazulás, a kegyelemből adott váltság megragadása útján. Ezen benső vallásos érzület s érdek okozza, hogy Melanthon e könyve több mint tudományos discussio; mint polemia a scholastikus theologusok s főleg a Sorbonne ellenében. Melanthonnak magának bensőleg átélt s érzett közvetlen üdvtapasztalata az: ő itt nemcsak „dialectikus“, de valósággal „testis“ hitvalló, az ige, a hit, a megigazulás, a kegyelem és váltság mellett! Ezen megigazulás elve képezi ezért theológiájának nemcsak lelkét, de szolgáltatja annak módszerét is. A forrásokhoz! Kezdeni az Igével, melyből a megigazulás tana meríthető s ezt aztán helyes magyarázattal összefoglalni egy summába. E summát megvédelmezni az Ige és az egyház-történeti (egyházatyák s zsinatok) tanuskodása alapján S ezt hirdetni a felnőtteknek a szószékről s a gyermekeknek az iskolában. A mint ez elveit röviden s meggyőzően kifejté „Brevis discendae theologiae ratio“ s az ezt kiegészítő „Ratio brevis sacrarum concionarum tractandarum“ című műveiben. S ezzel megvetette az alapot, a melyen, szemben a philosopháló scholastika theológiával, a reformáció theológiájának örök időknön meg kell állnia s tovább fejlődnie.

Mind az eddig elmondottakat összefoglalva, ha Melan-

thon tudományos irodalmi s tanári működését nézzük, meggyőződhetünk arról, hogy Melanthon csakugyan a közoktatásügyet minden fokon és vonalon, teljes egészében reformálta és pedig a vallási renaissance hitelvében megdicsőült humanismus alapján, s már ezért is megérdemelte teljes mérvben kortársaitól a „Praeceptor Germaniae“ nevet. Igaz, hogy álláspontja manapság sokban túl van már haladva. Hogy a philosophiának, tisztán tudományos szempontból, magára nézve is van absolut értéke, arra még ő, a reformáció humanistája, nem gondolhatott. Hogy általán bármely tudomány — önmagára nézve — öncél is lehet, ő, ki kora jellemének megfelelően mindent csupán a hasznosság szempontjából mérlegelt, még fel nem emelkedett. Ámde nem is ezen, kora színvonalát különben is felülmuló szempontból kell az ő jelentőségét méltatnunk. Jelentősége az, hogy minden tudományt a forrásokra vezetett vissza s ezt a theologiában is teljes mérvben keresztül vitte. Hogy az oktatás s nevelés kettős feladatát el nem szakította egymástól, ellenkezőleg egyiket a másik feltétlenül szükséges kiegészítőjeként értékesítette. Hogy a tanítás helyes methodusának elveit megállapította. Hogy az összes tudományokat a helyett, hogy egymástól izolálta volna, egymással a legbensőbb szerves vonatkozásba hozta és valamennyit a vallás megszentelő légkörébe emelte fel. Hogy minden kegyessége mellett mégis megőrizte szabad tekintetét a cultura nagy jelentőségének felismerésére s nem fáradt ki annak ajánlásával s tanulmányozásával. „Csak egy Melanthon, ki a világi cultura jogát elismerte, nyerhette meg a művelteket a reformációnak. Csak ő biztosíthatott a protestantismusnak a nemzetek szelleméletében szilárd pozíciót; csak ő szolgáltathatta a maga saját személyében annak bizonyítékát, hogy a világ fölötti öröm nincs ellentétben az Isten feletti örömmel s végül csak egy Melanthon volt képes — épen most kiemelt jellemvonásai következtében — a scholastikát az iskolából örökre kifűzni, mert ő tudott annak helyére valami jobbat állítani s az iskolák csak úgy lehettek a népek számára igazi áldás forrásaivá!“ (Rinn: „Ph. Mel. als Humanist“. Allg. Zeitung 1897. 33. sz.)

Stromp László.